

Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti

Millî Mücadele öncesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ülkenin içerisine düştüğü büyük tehlikeler üzerine değişik adlarla çeşitli mahalli cemiyetler kurulmuştur. Türk milletinin tarihinden gelen teşkilatlanma ruhunun bir yansıması ve aynı zamanda haklarını koruma konusundaki kararlılığının bir ifadesi olarak kurulan bu cemiyetler daha çok işgal gören veya işgal tehlikesi içerisinde olan yerlerde kurulmuştur. İşgal tehlikesiyle karşı karşıya olan Trabzon ve yöresi de bu tarzdan teşkilatlanmalara sahne olmuştur. Bu yüzden gerek Trabzon'da gerekse İstanbul'da Trabzon ve yöresinin haklarını korumak ve kollamak amaçlı bazı cemiyetler kurulmuştur. Bu cemiyetlerin içerisinde Millî Mücadele'yi destekleyenler olduğu gibi Millî Mücadele karşıtı olanları da vardır. Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Millî Mücadele'ye zarar veren cemiyetlerden birisi olarak Aralık 1919 (Kânunuevvel 1335)'da İstanbul'da Şâtırzade Hasan Hicabî başkanlığında, Derviş Kaptanzâde Necati, Muhsin Paşazâde Edhem, Süleyman Sudî, Esat, Mehmet Kâmil, Şükrü ve Besim gibi isimler tarafından kurulmuştur. Zararlı cemiyetlerden birisi olarak faaliyet gösteren bu oluşumun Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti ile herhangi bir alakası yoktur. İstanbul'da aktif olarak faaliyet gösteren Cemiyet, adını taşıdığı Trabzon ve çevresinde de teşkilatlanmak için çaba göstermiş, ancak bunda pek başarılı olamamıştır. Sadece Of kazasıyla, Rize sancağında şubeler açabilmiştir. Cemiyetin Rize şubesi Tuzcuzâde Şaban Efendi başkanlığında Turnaoğlu İsmail, Kazancıoğlu İbrahim, Taviloğlu Edhem ve Hacı Osman Efendizâde Faik Efendiler'den oluşmuştur. İttihat ve Terakki idaresine karşı ağır tenkit ve derin bir husumetle faaliyete geçtiğini ilan eden Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Trabzon ve çevresi için adem-i merkezîyet istemiştir. Trabzon'u önce Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir bölge hâline getirmek, daha sonra bağımsızlığını sağlamak isteyen Cemiyetin adem-i merkezîyet fikri, Rumlar arasında da taraftar toplamış, hatta fikrî ayrılıklara sebep olmuştur. Patrikhane ve Metropolitliklerin organize ettiği, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyetinin de içerisinde yer aldığı faaliyetler, İtilaf Devletleri tarafından da desteklenmiştir. Nitekim Türk düşmanı, Trabzon'daki Fransız temsilcisi Lepissier, adem-i merkezîyet fikrinin bölgede yayılması için çalışmalar yürütmüş ve bu amaçla Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyetini desteklemiştir. Öte yandan Amerikan Konsolosluğu ve Amerika'nın Yakınoğu Yardım Teşkilatı da Rum göçmenlerine yardım konusunda oldukça faal olmuştur. Saltanat ve hilafet yanlısı bir tutum içerisinde olan bu teşekkül, Millî Mücadele karşıtı olduğunu da açıkça beyan etmiştir. Cemiyetin yedi maddeden oluşan programı şöyledir:

Madde 1. Vatan ve milletin teâli ve inkişâfı ve hükûmetin takviye ve tarsini ve inbisat-ı ademimerkezîyet idari usulünün tatbikiyle kabil olacağı kanaat-i katiyesine binaen tamamiyet-i mülkiye-i Osmaniye mahfuz kalmak ve saltanat-ı Osmaniye etrafında toplanmak şartıyla teşkil ettiğimiz cemiyetin unvânı 'Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti'dir.

Madde 2. Hukuk-ı tabiiye-i ve esasiye-i millete ibtinaen idari ademi merkezîyetin şekl-ü mahiyetinin tayin ve takriri hakk-ı tabisinin Trabzon ve havalisindeki kısm-ı milletin arzu ve idaresini ilâ edecek müessasata tahsisi.

Madde 3. Hukuk-ı esasiye-i milleti ve şekl-ü mahiyet-i meşrutiyeti tespit eden Kanun-ı Esasi-i Osmaninin vaz ve takriri hakkının heyet-i umumiye-i milleti temsil eden meclis-i müessisana hasrı.

Madde 4. Nüfuz-ı siyasiye ve icraiye ve selahiyet-i teşriyyeyi gasben amâl-i hasise ve şahsiyelerine feda ederek millet

ve devleti Harb-ı Umumiye cebr-ü idhal vesair cinayat-ı müteaddide-i malûmeyi tertib ve saha-i file isal eden heyet-i icraiye-i devlet ve heyet-i teşriye ve erkân-ı İttihad ile işbu cinayat-ı şeniayı tahriren ve şifahen emr ve bizzât ve bilvasıta ika'eden ve ettiren rüesâ-i icraiye ve bilumum memurun-i devlet ve mensubat-ı İttihad haklarında eşhas-ı saire-i müteaddideye tercihen ve mevkufen takibat-ı acile-i adliye icrası esbab ve vesailine tevessül.

Madde 5. Cinayat-ı şenia-i mebhuseye mübaderetten mukaddem hiçbir servete malik olmayan ve hattâ kût-ı lâyemût geçinenlerin bu müddet-i kalile zarfında cem ve idhar olunan ve müessesat-ı maliye ve sınaie ve ticariyede münferit surette ve eşhas nezdinde müstamel ve müdhâr bulunan cesim servetlerine hükûmetçe derhal vaz'ı yed ile taht-ı muhafazaya aldırılarak iade-i emvâl-i magzube ve menhuba ile ihkâk-ı hak esbabına tevessül.

Madde 6. Ekaliyetin hukuk-ı esasiye ve siyasiyelerini teyiden ve tesbiten intihab-ı nisbi usulünün tatbik ve icrası.

Madde 7. İşbu siyasi nizamname-i esasinin tadil ve tevsii kongreye aittir.

Programından açık bir şekilde anlaşıldığı üzere cemiyet, yönetimde adem-i merkezîyetçi, saltanat yanlısı ve İttihatçılık karşıtıdır. Zaten yedi maddelik programının dört maddesi adem-i merkezîyet ve İttihatçılık konularındadır. Diğer maddelerinde ise, anayasa, azınlık hukuku ve nisbi seçim konuları yer almıştır. Cemiyetin programı ile birlikte yayımlanmış olan beyannamesinde bu konular daha geniş bir şekilde ortaya konulmuştur. Cemiyetin en dikkat çekici tavrı, yayımlanmış olduğu beyanat ve muhtıralarında İtilaf Devletleri hakkında methiyeler sıralaması ve övücü bir üslup kullanmasıdır. Söz gazetesinde yayımladıkları muhtıralarında, İtilaf Devletleri'nden övgüyle söz ederken, her şeyin sorumlusu olarak İttihatçılar gösterilmiştir. Ermenilerin Karadeniz kıyısına çıkışlarının dâhile uzanacak demiryolu ile sağlanabileceği ve bunun sadece Ermenilerin değil İranlıların ve Azerbaycanlıların da gelişmesine katkı sağlayacağı, asrın gereklerine göre uygulanacak olan adem-i merkezîyet yönetimiyle hem azınlıkların hukukunun korunacağı hem de ülkenin hızlı bir şekilde gelişeceği ifade edilmiştir. Cemiyet, adem-i merkezîyetçiliği tanıtmaya ve benimsetmeye gayesiyle çeşitli konferanslar tertip etmiştir. Cemiyetin bu faaliyetleri, bir kısım Rumlar üzerinde de etkili olmuş ve onları bağımsız bir Pontus Devleti yerine, Osmanlı Devleti'ne bağlı içişlerinde bağımsız bir Pontus eyaleti düşüncesine sevk etmiştir. Trabzon'daki Pontus Cemiyeti ile sıkı iş birliği içerisinde olmuştur. Beyanname ve muhtıralarındaki ifadeleriyle millî gayelerden çok İttihatçılık düşmanlığı ve adem-i merkezîyet taraftarlığı temelinde kurulduğu görülen Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkezîyet Cemiyeti, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile de yakın iş birliği yapmış ve âdetâ bu fırkanın yan kuruluşu şeklinde faaliyet göstermiş ve 28 Eylül 1919'da Cemiyet ile Fırka birleşmişlerdir.

Şenol KANTARCI

KAYNAKÇA

ERDEHA, Kâmil, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul 1975.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1986.

ÖZEL, Sabahattin, **Millî Mücadelede Trabzon**, Ankara 1991.

SAYDAM, Abdullah, "Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C VI, S 17, Mart 1990.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul 1952.

22/07/2024 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trabzon-ve-havalisi-adem-i-merkeziyet-cemiyeti/?pdf=3320> adresinden erişilmiştir